

Тетяна Коваль

КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З БАТЬКАМИ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодні у вищому навчальному закладі відбуваються певні позитивні зміни, пов'язані з інноваційною діяльністю в напрямках удосконалення організації навчального процесу, розробки та впровадження активних методів і сучасних інформаційних технологій навчання. Із ростом вимог до рівня кваліфікації фахівців виникає необхідність якісно поліпшити систему їх підготовки.

Педагогічні працівники мають стати основною рушійною силою відродження у створенні якісно нової національної системи освіти України. У зв'язку з цим головна увага має бути зосереджена на підготовці нового покоління педагогічних працівників, підвищенні загальної культури, професійної кваліфікації та соціального статусу педагога до рівня, що відповідає його ролі у суспільстві. У законі України «Про вищу освіту» уточнюється основна функція системи вищої освіти – відтворення й передача новим поколінням досвіду минулої та сучасної культури, підготовка їх до наступної діяльності, формування у молоді на гуманістичних засадах світоглядних принципів».

Однією з остаточно не розроблених проблем сучасної вітчизняної професійної освіти є готовність майбутніх педагогів до діяльності в поліетнічному середовищі. Зміст і методика такої підготовки лежать в основі полікультурної освіти майбутніх учителів, адже в науковому просторі термін «полікультурна освіта» трактується як складовий компонент професійної освіти, спрямований на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання культури своєї етнокультурної групи, а також взаємодію всіх культур на принципах взаємопорозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, націоналізму, расизму (Л. Гончаренко, О Гукаленко, Г. Дмитрієв, В. Кузьменко, Л. Пуховська та інші).

Мета нашої статті – виокремлення шляхом аналізу психолого-педагогічних наукових джерел та емпіричного досвіду компонентів готовності вчителя до роботи з батьками в поліетнічному середовищі.

Кінцевим результатом підготовки (як процесу), як зазначає А. П. Войченко, є підготовленість чи готовність до чогось, зокрема, щодо освітніх процесів використовуються терміни освіченість (як більш загальний) та навченість (як більш конкретний, предметний). Готовність визначається як стан, коли все зроблено, все готове для реалізації чогось; дії, функції, процесу, тощо.

Готовність стала активно вивчатися спочатку в психології (кінець ХІХ ст.), а з II пол. ХХ ст. – у педагогічній науці. Це обумовлено,

насамперед, новими дослідженнями організації педагогічного процесу в навчальних закладах, професійних та особистісних якостей педагога [9, с. 16].

Проблемою готовності до педагогічної діяльності переймалися педагоги-класики: Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Серед сучасників вагомий внесок у розробку проблеми внесли: О. Абдулліна, Л. Кондрашова, Г. Костюк, Н. Кузьміна, О. Мороз, В. Сластьонін, А. Щербаков, та багато інших. Учені в своїх наукових поглядах приходять до висновку, що успішній професійній діяльності передуює якісне формування готовності до неї (О. Абдулліна, І. Богданова, М. Вієвська, І. Зязюн, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, О. Мороз, В. Сластьонін та ін.).

Є різні погляди на поняття «готовність». Готовність визначають як умову успішного виконання діяльності; як вибірккову активність, що налаштовує особистість на майбутню діяльність; як регулятор діяльності; як придатність до діяльності; наявність певних здібностей; як психологічний стан, який виникає у суб'єкта для задоволення певної потреби.

В. О. Сластьонін [12] у складі професійної готовності виділяє, з одного боку, психологічну, психофізіологічну та фізичну готовність (профпридатність), а з іншого – науково-теоретичну та практичну готовність. Під теоретичною готовністю слід розуміти систему знань, необхідних для здійснення діяльності, а під практичною готовністю – наявність аналітичних, прогностичних, проєктивних та рефлексивних умінь. При цьому готовність, у його розумінні, повинна складатися із різного виду установок на усвідомлення певного завдання, моделі вірогідної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності, оцінки своїх можливостей у їх співвідношенні з труднощами й необхідністю досягнення певного результату [11].

На основі досліджень своїх попередників (Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, О. Щербакова), С. Мазуріна і В. Стремков зазначають, що психологічна готовність виступає складовою частиною професіоналізму в педагогічній діяльності. У готовності вони виокремлюють такі елементи: основні функції, які виконує педагог в руслі психологічної готовності (спрямованість на роботу з дітьми, емпатія, похвала, вміння слухати); реалізація вказаних функцій; технологія самонастроювання на спілкування; технологія спілкування; елементи педагогічної системи; технологія контролювання стимулів; особистісні якості педагога [13, с. 22].

Досліджуючи сутність готовності, А. Линенко приходять до висновку, що цю якість необхідно розглядати як внутрішній зміст, що виражається в єдності всіх його різноманітних властивостей і відношень. Вона зазначає, що готовність – це «особлива якість особистості, яка характеризує вибірккову, прогнозуючу активність особистості на стадії її підготовки і включення до діяльності» [8, с. 128]. Тобто вибірккова

активність (характеризується мотивами та потребами особистості) та прогнозуюча активність (оптимізує результати підготовки) складають основу готовності до діяльності. А. Линенко вважає за основні компоненти готовності професійну самосвідомість, позитивне ставлення майбутніх педагогів до діяльності або установка, навички й уміння практичного втілення набутих теоретичних знань, а також професійно значущі якості особистості.

Ми поділяємо підхід І. М. Дичківської, згідно з яким професійна готовність є закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти й самоосвіти, виховання і самовиховання. Це – психічний, активно-дієвий стан особистості, складна її якість, система інтегрованих властивостей. Така готовність регулює діяльність, забезпечує її ефективність [5, с. 276–277].

Л. Маєвська готовність до професійної діяльності педагога в етнокультурному середовищі визначає як інтегративне особистісне і соціально-психологічне утворення, що являє собою єдність ціннісного відношення до соціально-педагогічної діяльності в етнокультурному середовищі і професійні знання, вміння та навички в даній галузі. Динамічну структуру цього утворення складають такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний та операційно-діяльнісний. Ці складові відображають готовність спеціаліста до конкретної практичної діяльності і характеризують його як особистість в цілому [10].

Різноманітність у трактуванні готовності людини до певної діяльності, зокрема до педагогічної, свідчить, що формування професійної готовності – складний і тривалий процес. Тому у дослідженнях він розглядається поетапно.

Готовність до роботи з сім'єю учня у дослідженні Н. А. Бугаєць розглядається як цілісне, складне особистісне утворення, інтегративна властивість особистості, що забезпечує високі результати взаємодії школи з батьками і включає професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психофізіологічної, емоційно-вольової сфер особистості, професійні знання, вміння й прагнення працювати з батьками в сучасних умовах, самооцінку, етичну, педагогічну культуру педагога. Ми поділяємо думку дослідниці, що головна мета підготовки студента до роботи з сім'єю учня – забезпечення його готовності до реалізації функцій учителя у взаємодії з сім'єю [2, с. 6].

Незважаючи на розбіжність думок, майже всі науковці визначають, що готовність є цілісною системою, яка має свою структуру. У психолого-педагогічній літературі така цілісність подається як сукупність якостей, властивостей та станів людини, які допомагають їй виконувати професійну діяльність [7, с. 37].

М. Дьяченко та Л. Кандибович у структурі професійної готовності,

як складного психологічного утворення виділяють наступні компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оціночний.

Л. Кондрашова у своєму дослідженні подає такі структурні одиниці: мотиваційний, (стремління займатися педагогічною діяльністю); морально-орієнтаційний (професійний обов'язок, любов до дітей, такт тощо); пізнавально-операційний (педагогічний кругозір, сприйняття, пам'ять, уява, мислення тощо); емоційно-вольовий (здатність управляти емоціями); психофізіологічний (працездатність, активність, саморегуляція, рівноваженість тощо); оцінний (вміння оцінити рівень своєї професійної підготовки).

А. Деркач, Л. Орбан подають своє бачення структури готовності: мотиваційний – позитивне ставлення до певного виду діяльності, бажання ним займатися; когнітивний – наявність необхідних знань, уявлень; гностичний – володіння способами та прийомами, що необхідні в даному виді діяльності; емоційно-вольовий – самоконтроль, здатність відчувати задоволення від роботи; оцінний – самооцінка своєї професійної діяльності [7].

Г. В. Борин виокремлює такі компоненти підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей раннього віку: мотиваційно-особистісний, ціннісно-орієнтаційний, інтелектуально-змістовий, організаційно-діяльнісний [1].

Відповідно до професіограми класного керівника початкової школи О. Л. Шквир розроблена технологія, основними компонентами якої є цільовий, мотиваційний, змістовий, діяльнісно-операційний та контрольо-оцінний [14].

Н. А. Бугаєць вважає, що успіх майбутнього вчителя у роботі з сім'єю учня залежить від реалізації мотиваційного, гностичного та процесуально-діялісного компонентів. Мотиваційний – передбачає формування позитивного ставлення до роботи з сім'єю та інтерес до неї з усвідомленням її необхідності та значущості; гностичний – методологічні, теоретичні й методичні знання про роботу з сім'єю учня; процесуально-діялісний – оволодіння інтелектуальними, проєктувальними, комунікативними, конструктивно-організаторськими вміннями роботи з сім'єю учня [3, с. 97].

Є. В. Яковенко-Глушенкова розробила модель підготовки майбутніх учителів до формування культури поведінки молодших школярів у поліетнічному середовищі, яка є системою єдності таких компонентів: цільовий, змістовий, діяльнісно-операційний, оцінювально-діагностичний [16, с. 113].

О. І. Гуренко побудовано модель полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів подана структурно-функціональною єдністю цільового, суб'єкт-суб'єктного, змістового, організаційного, технологічного та результативного компонентів, дієвість яких забезпечиться: полікультурною спрямованістю загальної мети навчально-виховного

процесу та завдань на кожному етапі роботи; конкретизацією змістовного компонента професійної підготовки майбутнього соціального педагога з урахуванням специфіки діяльності в полікультурному середовищі; поєднання традиційних та інноваційних підходів до підготовки педагогів в умовах педагогічного університету; сформованість у суб'єктів педагогічного процесу етнічної толерантності як моральної якості, необхідної для діяльності у полікультурному середовищі [4].

Сьогодення ставить перед вітчизняною освітою складне завдання полікультурного виховання молоді, яке має забезпечити: «...на когнітивному рівні – засвоєння взірців і цінностей національної і світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів; на ціннісно-мотиваційному рівні – формування соціально-установчих і ціннісно-орієнтаційних схильностей учнів до інтеркультурної комунікації й обміну, а також розвиток толерантності й емпатії стосовно іноземних країн, народів, культур і соціальних груп; на діяльнісно-поведінковому рівні – активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності» [6, с. 691].

У процесі дослідження питання готовності майбутніх учителів до професійної діяльності в поліетнічному середовищі ми враховували результати досліджень О. Г. Асмолова, Г. Л. Бардієр, Н. М. Лебедевої, В. О. Лекторського, О. В. Луньової, М. Ю. Мартинової, Л. Г. Почебут, Б. Е. Рієрдон, В. А. Семиченко, Г. У. Солдатової, Т. Г. Стефаненко, В. О. Тишкова, Л. А. Шайгерової, О. Д. Шарової та ін. На думку цих науковців, в основі готовності вчителя до професійної діяльності в умовах поліетнічного середовища мають лежати такі фактори: толерантність до проявів інокультурності, спрямованість на толерантну взаємодію з представниками інших етнічних груп, прагнення до самовизначення у сфері міжкультурної комунікації, етнопедагогічна спрямованість особистості педагога [15, с. 217].

Виходячи з багатоаспектного поля визначень змісту й особливостей готовності майбутнього вчителя, ми вважаємо за можливе виокремити стрижневі компоненти готовності вчителя до роботи з батьками в поліетнічному середовищі: когнітивний, емоційно-мотиваційний, процесуально-діяльнісний, оцінювально-корегувальний.

Структурні компоненти органічно взаємопов'язані, взаємовпливають і взаємозумовлюють один одного. Зупинимось на їх змісті детальніше.

Когнітивний компонент в готовності студентів до професійної діяльності – це обсяг професійних знань, характер професійної «картини світу», спрямованість на оволодіння специфікою діяльності вчителя школи першого ступеня, пізнавальна активність, висока здатність до навчання (Є. В. Шипілова). Багато вчених вважають, що знання складають основний елемент будь-якого виду освіти (А. А. Фортунатов). Знання, дійсно, відіграють важливу роль у формуванні особистості і в її професійному

становленні. Вони сприяють утворенню поглядів, переконань, світогляду, свідомості. На основі знань формуються риси характеру, ставлення, мотиви: інтерес, бажання, прагнення, потреби і т.д. Без знань немає і умінь.

Завдяки цьому компонентіві відповідна інформація розпізнається, засвоюється і поглиблюється.

Когнітивний компонент – знання основних нормативних документів, що регламентують здійснення полікультурної освіти й громадянського виховання в Україні; знання міжнародних і вітчизняних документів, що регламентують захист прав національних меншин; знання про етимологію термінів, зміст і співвідношення понять етнос і нація, етнічний і національний; знання про визначальні риси етносу; знання психолого-педагогічної та методичної літератури з проблем сімейного виховання, його труднощів та помилок, їх причини та шляхи запобігання, особливості життєдіяльності сімей різного типу; знання і прийняття загальнолюдських норм моралі та правил міжособистісних взаємин на різних рівнях людської життєдіяльності, зіставлення з ними власних переконань і поведінки; знання правил культури поведінки та культури спілкування в поліетнічному соціумі, особливостей їх прояву; знання й розуміння рідної, світової, іншомовної культур, культури міжкультурного спілкування; розуміння необхідності по-сучасному вирішувати практичні завдання, оригінально поєднувати відомі прийоми і засоби взаємодії з батьками у багатонаціональному середовищі; оволодінні знаннями про основні ідеї, принципи, завдання багатокультурності, про особливості міжкультурного та міжнаціонального спілкування, яке базується на толерантності; знання соціальних проблем свого суспільства, світу основних понять та категорій полікультурної освіти – світова культура, унікальність, національне самовизначення, поліетнічне середовище, відмінності між культурами, розмаїття культур, взаємодія культур, діалог культур тощо; педагог також має знати про етносоціальне та етнокультурне розмаїття України та регіону, в якому мешкає, про міжетнічні, міжкультурні та міжконфесійні відносини в межах країни та за кордоном, про взаємозбагачення культур під час взаємодії; знання етики дискусійного спілкування й взаємодії з людьми, які дотримуються інших поглядів, віросповідань, з представниками інших культур.

Емоційно-мотиваційний компонент – становлять почуття, емоції, потреби, мотиви. Мотиви розвиваються і формуються на основі потреб. Потреби, трансформуючись у мотиви, детермінують поведінку вчителя, яка набуває етичної цінності за умови сформованості відповідних умінь та навичок у майбутнього вчителя початкової школи.

Компонент увібрав у себе комплекс гуманних почуттів (емпатія, співпереживання, довіра, співчуття, чуйність та ін.), осягнення їх сутності, прагнення до вияву їх у повсякденному житті. Цей компонент сприяє емоційному опануванню гуманних норм взаємодії з батьками молодших

школярів у поліетнічному середовищі, формуванню позитивної мотивації до педагогічної взаємодії. Емоції є регулятором культури поведінки, культури спілкування, культури міжособистісних взаємин. Скажімо, чуйність передбачає вміння і бажання відгукуватися на радість і горе інших людей, як на своє власне, розуміти переживання іншої людини, мотиви, якими вона керується, здійснюючи ті чи інші вчинки.

Емоційно-мотиваційний компонент передбачає позитивне ставлення до роботи з батьками в поліетнічному соціумі, усвідомлення її значущості й активність у її здійсненні; вислуховувати інших, виявляти інтерес до їхніх турбот, потреб, розуміти радість і горе, відгукуватись на душевний стан батьків молодших школярів, вчасно приходять їм на допомогу; розуміти почуття і думки іншої людини, моральній підтримці її прагнень, готовності сприяти їх здійсненню; знайти в кожному конкретному випадку потрібну форму звертання, розуміння внутрішнього стану людини, правильне оцінювання своїх слів, учинків, усвідомлення того, як їх сприймає інша людина, як реагує на них; бажання спілкуватися з представниками інших етносів; усвідомлення себе носієм національних цінностей, розуміння взаємозалежності між собою та всіма людьми; повага та толерантне ставлення до мови, релігії, культури різних націй; виступати представником національної культури, усвідомлюючи себе полікультурним суб'єктом, та активно діяти в поліетнічному середовищі.

Процесуально-діяльнісний компонент передбачає визначення професійно-педагогічних умінь взаємодії вчителя з батьками в поліетнічному середовищі, до яких належать: встановлювати з батьками учнів доцільні взаєностосунки, вміти налагоджувати стосунки з різними типами сімей, працювати в умовах неформального спілкування з позицій радника, застосовувати для цього різноманітний арсенал педагогічних методів і прийомів; разом із батьківським комітетом регулювати конфлікти, допомагати батькам оволодівати різними прийомами і способами спілкування, орієнтуватися в ситуаціях, пов'язаних з проблемами родинного виховання, керувати емоціями, поведінкою в процесі співпраці з батьками молодших школярів, допомагати їм урахувати при спілкуванні вікові та індивідуальні особливості дітей, сприяти створенню в родині та сприятливої атмосфери щодо виховання дітей, будувати спілкування як діалог на рівних, здійснювати обмін інформацією, проводити індивідуальне, групове та колективне спілкування з батьками; уміння складати план роботи з батькам, визначати цілі, моделювати завдання, засоби, методи, прийоми роботи з різними типами сімей, передбачати можливі наслідки застосування системи педагогічних завдань, допомагати батькам передбачати ситуації в процесі взаємодії зі своїми дітьми, враховувати труднощі у вихованні їх дітей, планувати удосконалення власної педагогічної майстерності в роботі з батьками у поліетнічному середовищі, визначати оптимальні технології співпраці;

уміння пояснити та проаналізувати власне ставлення до своєї та інших етнічних груп; уміння планувати та вибирати конкретні форми, методи, прийоми щоденної і поточної роботи з батьками молодших школярів; уміння проводити сімейні свята, батьківські збори, конференції, клуби вихідного дня для батьків і дітей, бабусів і дідусів, координування взаємодії вчителя і батьківського активу.

Оцінювально-корегувальний компонент не менш важливий ніж перераховані вище, оскільки дає можливість педагогу оцінити свою професійну діяльність, від такої оцінки залежатиме подальше удосконалення професійної майстерності. Учитель сам корегує свою діяльність, оновлює знання відповідно до вимог часу. Від об'єктивної самооцінки буде залежати рівень готовності вчителя до роботи з батьками в поліетнічному середовищі.

Проаналізовано основні компоненти готовності вчителя до роботи з батьками в поліетнічному середовищі. На їх основі у майбутньому можлива розробка методичних рекомендацій щодо підготовки майбутніх учителів школи першого ступеня до роботи з батьками в багатонаціональному соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борин Г. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей раннього віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Г. В. Борин. – Тернопіль, 2009. – 19 с.
2. Бугаєць Н. А. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів до роботи з сім'єю учня : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. А. Бугаєць. – Харків, 2002. – 15 с.
3. Бугаєць Н. А. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів до роботи з сім'єю учня : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бугаєць Наталія Анатоліївна. – Х., 2002. – 259 с.
4. Гуренко О. І. Формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Гуренко Ольга Іванівна. – Х., 2005. – 295 с.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; відповід. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: [навчальний посібник] / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон : РПО, 2006. – 92 с.
8. Линенко А. Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності / А. Ф. Линенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. –

- С. 125–132.
9. Линенко А. Ф. Педагогична діяльність і готовність до неї : монографія / А. Ф. Линенко. – Одеса : ОКФА, 1995. – 80 с.
 10. Маєвська Л. Готовність соціального педагога до професійної діяльності в етнокультурному середовищі [Електронний ресурс] / Л. Маєвська. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/4321/3/соцпедагог_в_етнокультурному_середовищі.pdf
 11. Слостенин В. А. Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. – Полтава, 1995. – 315 с.
 12. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М. : Просвещение, 1976. – 212 с.
 13. Стремков В. Б. Психологическая готовность педагога к работе с детьми : уч.-метод. пособие / В. Б. Стремков, С. В. Мазурина. – Уфа, 2001. – 101 с.
 14. Шквир О. Л. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до класного керівництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. Л. Шквир. – Житомир, 2004. – 21 с.
 15. Юр'єва К. А. Кваліметрична модель результативності етнопедагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів / [збірник наукових праць]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 237 с.
 16. Яковенко-Глушенкова Є. В. Підготовка майбутніх учителів-філологів до формування культури поведінки молодших школярів у поліетнічному середовищі : дис. ... канд. наук : 13.00.04 / Яковенко-Глушенкова Єлизавета Валентинівна. – К., 2009. – 232 с.